

CİCERO'NUN DEVLET'İ

De Re Publica Yazıları

C. Cengiz Çevik İstanbul Üniversitesi, Latin Dili ve Edebiyatı bölümünde önce lisans eğitimini (2008), ardından Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken'in danışmanlığında "Seneca'nın Naturales Quaestiones Adlı Eserinde Doğa ve Ahlak Anlayışı" başlıklı teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı (2011). Aynı bölümde, aynı danışmanın yönetiminde doktora eğitimini sürdürüyor. Yeditepe Üniversitesi'nde Latince (2010-2014), Doğa Koleji'nde Latince ve Roma medeniyeti (2010-) derslerine de giren yazar sadece Yunan-Roma Eskiçağına değil, aynı zamanda Ortaçağ ve Rönesans dönemine ait metinler üzerinde de telif ve çeviri çalışmalarını sürdürüyor. Yayımlanmış çalışmalarının bazıları şunlardır: *Copernicus, Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine* (çeviri, İş Kültür Yay., 2010); *Devlet Üzerine* (çeviri, İthaki Yay., 2014), *Seneca, Doğa Araştırmaları* (çeviri, Jaguar Kitap, 2014); *Cicero, Yükümlülükler Üzerine* (çeviri, İş Kültür Yay., 2015); *Copernicusçu İlk Bildirim* (telif eser, Dergah Yayınları, 2015); *Kader Üzerine* (çeviri, Zeplin Kitap, 2015).

C. CENGİZ ÇEVİK

Cicero'nun Devlet'i
De Re Publica Yazıları

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4843
Cogito - 226

Cicero'nun Devlet'i-De Re Publica Yazıları / C. Cengiz Çevik

Kitap editörü: **Şeyda Öztürk**
Düzeltili: **Alper Zorlu**

Kitap tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Gülçin Erol Kemahlıoğlu**

Baskı: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Caddesi, No: 26, Acar Binası
34524, Haramidere - Beylikdüzü / İstanbul
Tel: (0 212) 422 18 34 Faks: (0 212) 422 18 04
www.acarbasim.com
Sertifika No: 11957

1. baskı: İstanbul, Nisan 2017
ISBN 978-975-08-3956-6

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2017
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 9

Kısaltmalar • 10

Sunuş • 15

1 Devlet Tanımı ve Türleri • 25

Giriş • 25

Devlet tanımı • 26

Devlet türleri • 35

Sonuç • 65

2 Krallık Dönemi Anlatımının Analizi • 67

Giriş • 67

Romulus • 73

Numa • 91

Numa ve Pythagoras: Pseudo-İrtibat • 98

Yabancı kültür sızıntısı ve Servius Tullius • 103

Krallığın yıkılışı ve cumhuriyetin kuruluşu • 109

Sonuç • 118

3 Devletin Adalet Sorunu: Kökensel Bir İnceleme • 121

Arka plan • 121

Philus ve *contra iustitiam* • 125

Doğal hukuk ya da yasa anlayışının kökleri • 130

Adaletsizlik savunusunun kökleri • 144

Laelius: Roma'nın adil egemenliği • 153

4 Devlet Adamının Erdemi ve Scipio'nun Düşü • 166

Biçim ve içerik • 166

Erdem ve düş • 167

Düşün muamması ve Platon kökeni • 187

Sonuç • 197

Son Söz ve İleri Okuma • 198

Kaynakça • 203

“Her zaman yanımda olan Melike'ye...”

Önsöz

De Re Publica (Devlet Üzerine) Eskiçağ'da kaleme alınmış en önemli siyaset felsefesi metinlerinden biridir. Belki de Roma'nın yetiştirdiği en büyük düşünürlerden olan Marcus Tullius Cicero bu eserinde hatip, avukat, siyaset adamı ve filozof kimliğini bir potada eritiyor ve Roma'nın cumhuriyet devrinin son yüzyılında kent kuruluşundan başlayarak Roma devletinin tarihini adeta bir felsefe laboratuvarında titizlikle inceliyor. Eserini yazarken Platon'un *Devlet* metnini örnek alan Cicero onun kurgusal ideal devletinin karşısına mevcut olan, uğruna yaşamını defalarca hiçe saydığı ve sonunda teslim ettiği Roma devletini koyar. Platon yanında Aristoteles ve Polybius gibi düşünürlerin felsefi ve tarihi analizlerden etkilense de, teorik birikimiyle yetinmeyerek pratik siyaset ve kültür deneyiminden yararlanır, Roma devletinin tarihi yanında bölgesel egemenliğinin meşruiyetini tartışmaya açar ve bu tartışma üzerinden olumlamaya çalışır. Bu eser Cicero'nun siyaset felsefesinin özeti gibidir, zira ona göre gerçek devlet adamının devleti üzerine fikir ortaya koyup teorik inceleme yapması aktif siyaset yaşamının bir parçasıdır. Biz de bu çalışmada Cicero'nun *De Re Publica*'daki bu incelemesini konu edinen dört yazı sunuyoruz. Bu yazılar bir yönüyle burada sıralayamayacağımız kadar çok ve iç içe girmiş nedenden ötürü yerli entelektüel camiamızda es geçilen ya da üzerinde üstünkörü durulan Cicero'yu tanıtmayı amaçlıyor. Başka bir yönüyle ise hem Cicero'nun *De Re Publica* metninin, hem de yaşadığı dönemdeki Roma'nın, onun tarihinin ve siyaset felsefesi bağlamındaki birikiminin daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlamayı hedefliyor.

Kısaltmalar¹

Keyes	<i>De Re Publica – De Legibus</i> , Çev. C. W. Keyes, Harvard University Press, (Loeb Classical Library), 2000.
Özbayoğlu	<i>Somnium Scipionis. Scipio'nun Düşü.</i> Çeviri, Giriş ve Açıklamalar: Erendiz Özbayoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010.
Rudd-Powell	<i>The Republic. The Laws</i> , Çev. N. Rudd (Intro. N. Rudd – J. Powell), Oxford University Press, 1998.
SVF	Arnim. <i>Stoicorum Veterum Fragmenta</i> , Teubner, 1921.
TLG	Thesaurus Linguae Graecae. LSJ. The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon: http://www.tlg.uci.edu/lsj
And.	Andocides
Apollod.	Apollodorus
Arist.	Aristoteles
Cael.	<i>De Caelo</i>
EE	<i>Ethica Eudemia</i>
EN	<i>Ethica Nicomachea</i>
Metaph.	<i>Metaphysica</i>
Mete.	<i>Meteorologica</i>
Ph.	<i>Physica</i>
Pol.	<i>Politica</i>
Rh.	<i>Rhetorica</i>
Ath.	Athenaeus
Aug.	Aurelius Augustinus
C.D.	<i>De Civitate Dei</i>

---

1 Kısaltmalarda Latince yazar ve eser adları için *Oxford Latin Dictionary*'yi (Clarendon Press, 1968: ix-xx), Yunanca yazar ve eser adları içinse *The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon*'i (<http://goo.gl/DwWJ7u>) temel aldık.

<i>Ep.</i>	<i>Epistulae</i>
<i>Iul.</i>	<i>Contra Iulianum</i>
<i>Caes.</i>	<i>C. Iulius Caesar</i>
<i>Gal.</i>	<i>De Bello Gallico</i>
<i>Cic.</i>	<i>Marcus Tullius Cicero</i>
<i>Ac.</i>	<i>Academica</i>
<i>Amic.</i>	<i>De Amicitia</i>
<i>Arch.</i>	<i>Pro Archia</i>
<i>Att.</i>	<i>Epistulae ad Atticum</i>
<i>Brut.</i>	<i>Brutus</i>
<i>Catil.</i>	<i>In Catilinam</i>
<i>De Orat.</i>	<i>De Oratore</i>
<i>Div.</i>	<i>De Divinatione</i>
<i>Fam.</i>	<i>Epistulae ad Familiares</i>
<i>Fat.</i>	<i>De Fato</i>
<i>Fin.</i>	<i>De Finibus (Bonorum et Malorum)</i>
<i>Hort. fr.</i>	<i>Hortensius (incertarum orationum fragmenta)</i>
<i>Inv.</i>	<i>De Inventione</i>
<i>Leg.</i>	<i>De Legibus</i>
<i>Luc.</i>	<i>Lucullus</i>
<i>Mil.</i>	<i>Pro Milone</i>
<i>N.D.</i>	<i>De Natura Deorum</i>
<i>Off.</i>	<i>De Officiis</i>
<i>Dom.</i>	<i>De Domo Sua</i>
<i>Phil.</i>	<i>Philippicae</i>
<i>Pis</i>	<i>In Pisonem</i>
<i>Quinct.</i>	<i>Pro Quinctio</i>
<i>Q. fr.</i>	<i>Epistulae ad Quintum Fratrem</i>
<i>Rep.</i>	<i>De Re Publica</i>
<i>Sen.</i>	<i>De Senectute</i>
<i>Sest.</i>	<i>Pro Sestio</i>
<i>Tusc.</i>	<i>Tusculanae Disputationes</i>
<i>Ver.</i>	<i>In Verrem</i>
<i>Cleom.</i>	<i>Cleomedes</i>
<i>D.C.</i>	<i>Dio Cassius</i>
<i>D.H.</i>	<i>Dionysius Halicarnassus</i>
<i>D.L.</i>	<i>Diogenes Laertius</i>

D.S.	Diodorus Siculus
E.	Euripides
<i>Med.</i>	<i>Medea</i>
Flor.	Lucius Annaeus Florus
<i>Epit.</i>	<i>Epitome</i>
Enn.	Quintus Ennius
<i>Ann.</i>	<i>Annales</i>
Epict.	Epictetus
Epicur.	Epicurus
<i>Men.</i>	<i>Epistula ad Menoeceum</i>
<i>Sent.</i>	<i>Sententiae</i>
<i>Sent. Vat.</i>	<i>Gnomologium Vaticanum</i>
Gal.	Galenus
<i>Hippoc.</i>	<i>Hippocrates</i>
Gel.	A. Gellius (<i>Noctes Atticae</i>)
G.	Gaius
<i>Inst.</i>	<i>Institutiones</i>
Hdt.	Herodotus
Hor.	Q. Horatius Flaccus
<i>Carm.</i>	<i>Carmina</i>
<i>Ep.</i>	<i>Epistulae</i>
<i>Epod.</i>	<i>Epodes</i>
Ius.	Iustinianus
Iuv.	D. Iunius Iuvenalis (<i>Saturae</i>)
Lact.	Lucius Caecilius Firmianus Lactantius
<i>Inst. Div.</i>	<i>Institutiones Divinae</i>
Liv.	Titus Livius (<i>Ab Urbe Condita</i>)
M. Ant.	Marcus Antonius
Mart.	M. Valerius Martialis
Ov.	P. Ovidius Naso
<i>Ars.</i>	<i>Ars Amatoria</i>
<i>Fast.</i>	<i>Fasti</i>
<i>Met.</i>	<i>Metamorphoses</i>
Pi.	Pindarus
<i>Pyth</i>	<i>Pythia</i>
Pl.	Platon
<i>Alc. 1</i>	<i>Alcibiades 1</i>

Ap.	<i>Apologia</i>
Criti.	<i>Critias</i>
Ep.	<i>Epistulae</i>
Grg.	<i>Gorgias</i>
Lg.	<i>Leges</i>
Prm.	<i>Parmenides</i>
Phd.	<i>Phaedo</i>
Phdr.	<i>Phaedrus</i>
Plt.	<i>Politicus</i>
Prt.	<i>Protagoras</i>
R.	<i>Republica</i>
Ti.	<i>Timaeus</i>
Plb.	<i>Polybius (Historiae)</i>
Plin.	<i>C. Plinius Secundus</i>
Nat.	<i>Naturalis Historia</i>
Plot.	<i>Plotinus</i>
Plu.	<i>Plutarchus</i>
Al.	<i>Alexander</i>
Alc.	<i>Alcibiades</i>
C. Grac.	<i>C. Gracchus</i>
Colot.	<i>Adversus Colotem</i>
Fort.	<i>De Fortuna Romanorum</i>
MM	<i>Magna Moralia</i>
Num.	<i>Numa</i>
Pub.	<i>Publicola</i>
Repug.	<i>De Stoicorum Repugnantiis</i>
Rom.	<i>Romulus</i>
Porph.	<i>Porphyrius</i>
H.E.	<i>Commentum in Horatii Epistulas</i>
Prop.	<i>Sextus Propertius</i>
Quint.	<i>M. Fabius Quintilianus</i>
Inst.	<i>Institutio Oratoria</i>
Sen.	<i>Lucius Annaeus Seneca</i>
Dial.	<i>Dialogi</i>
Ep.	<i>Epistulae Morales</i>
Mar.	<i>Ad Marciam</i>
Nat.	<i>Naturales Quaestiones</i>

Serv.	Maurus Servius Honoratus
A.	<i>Commentarius Ad Vergilii Aeneidos</i>
G.	<i>Commentarius Ad Vergilii Georgica</i>
Stob.	Stobaeus
Str.	Strabon
Tac.	Cornelius Tacitus
Ann.	<i>Annales</i>
Dial.	<i>Dialogus De Oratoribus</i>
Th.	Thucydides
V.M.	Valerius Maximus
Var.	Marcus Terentius Varro
R.R.	<i>De Re Rustica</i>
Verg.	P. Vergilius Maro
A.	<i>Aeneis</i>
X.	Xenophon
Ap.	<i>Apologia Socratis</i>
Eq.	<i>De Re Equestri</i>
H.G.	<i>Historia Graeca</i>
Mem.	<i>Memorabilia</i>

Sunuş

CİCERO VE *DE RE PUBLİCA*

Marcus Tullius Cicero yüzlerce yıllık Roma tarihinin eşsiz figürlerinden biridir. Onu eşsiz kılan birçok unsur vardır. Bana kalırsa en önemlisi, insanlık tarihine damgasını vuran bir siyasal egemenlik deneyiminin önemli bir dönüşüm evresinde aktif siyasal yaşamını kuramcılığıyla tamamlamış olmasıdır. Elbette burada söz konusu olan egemen Roma devleti, dönüşüm evresi de cumhuriyetten imparatorluğa geçiş dönemidir.

Cicero İ.Ö. birinci yüzyıla denk düşen bu dönemde Consul'luğa kadar uzanan aktif siyaset kariyerini sürdürürken kimileyin Catilina örneğinde olduğu gibi mevcut rejimi darbe girişimine karşı korumuş, kimileyin kutsadığı bu görevi yerine getirirken yasalara uymadığı, olağanüstü hal kararlarını uyguladığı için sürgüne gönderilmiş, kimileyin cumhuriyeti yıkıp tek adam olma yolunda bütün engelleri aşan Julius Caesar'a karşı mevcut rejimin değerlerini savunmuş, kimileyin de yine cumhuriyeti koruma adına Marcus Antonius'u bir tehlike olarak görüp ona karşı ironik bir şekilde daha sonra imparatorluğu kuracak olan Octavianus'a destek vermiştir. Ardında bıraktığı çağlar boyunca okunmuş ve okunmaya devam eden külliyatı siyaset kariyerindeki kişisel başarı ve başarısızlıkların savunmaları, gerekçeleriyle örülüdür. Başka deyişle, o genelde siyaset ve felsefe metinlerinde örnek aldığı Platon ve Aristoteles başta olmak üzere neredeyse tüm Yunan öncülerinden farklı olarak bir siyasetçi, bir devlet adamı olarak yazmıştır. Dolayısıyla devlet yönetimine ilişkin kuramlarını deneyiminden ayırmak imkânsızdır. Ancak Latin edebiyatının neredeyse bütün yazarlarında da gördüğümüz gibi, Yunan öncülerinin düşünsel ve metodolojik örnekliğinden olabildiğince yararlanmışır.

Yukarıda belirttiğimiz durum *De Re Publica* (Devlet Üzerine) adlı eseri için de geçerlidir. Cicero kişisel deneyimini atalarının tarihsel deneyimiyle birleştirip Platon ve Aristoteles'in siyaset teorileri ile anlatım yöntemini örnek alır: Her şeyden önce eserini bir siyaset metni olarak gördüğünü kardeşi Quintus'a yazdığı bir mektuptan anlıyoruz,¹ buna göre eserine *πολιτικά* der.² Bu terim öncelikli olarak siyaset pratiğini değil, felsefenin bir alanı olarak kent ya da kent devleti (*πόλις*) teorisini imler. Rudd-Powell'in da (xi) bildirdiği gibi, yine bu teori insan karakteri ve davranışını irdeleyen daha geniş kapsamlı bir alanın, yani etiğin bir parçasıdır. Cicero, Platon ve Aristoteles'in izinden giderek onlar gibi bir siyaset teorisi kaleme almak istemiştir, bildiğimiz kadarıyla bu Latin edebiyatı için bir ilktir.³

Cicero'nun bu eseri yazmak istemesinin asıl amacı bir ilki gerçekleştirmek değildi, sadece hitabetle ilgili metinlerinde olduğu gibi, devlet ve devlet adamıyla ilgili fikirlerini belli siyasi ilkeler çerçevesinde derli toplu bir şekilde sunmaktı. Bunun için zamana ihtiyacı vardı. 63'teki⁴ Consul'luğundan sonra resmi devlet görevlerinden zaman bulup kendini edebiyata adanmak istiyordu.⁵ 58'de sürgün edilip, bir yıl sonra geri çağrıldığında siyasi gelişmelerle ilgili olduğu kadar kendi yaşamıyla da ilgili kaygılar taşıyordu. 57 ile iç savaşın patlak verdiği 49 yılı arası Cicero'ya siyasi koşuşturmaca içinde olduğu bir dönem olarak görünse de, 59'da başlayan ilk Triumviri ile yönetim daha güçlü ellere geçmiş⁶ ve 60'tan itibaren

1 *Q. fr.* 2.12.1.

2 *Πολιτικά* terimi Yunancada "kent" ya da "kent devleti" anlamındaki *πόλις*'ten türemiş olan, buraya ait kimseleri imleyen "vatandaş" anlamındaki *πολίτης* terimiyle birlikte düşünüldüğünde kenti / kent devleti ve vatandaşları ilgilendiren unsurlar bütünü ifade eder. (Nitekim terimin kendisinden türediği en yakın kelime "vatandaşlarla ilgili" anlamındaki *πολιτικός* sıfatıdır.) Ayrıca bu terim "savaşla ilgili" anlamındaki *πολεμικός* sıfatından türeyen *πολεμικά*'nın da (savaşla ilgili unsurlar) zıddıdır. (Bkz. *X. Eq.* 2.1) Dolayısıyla *πολιτικά*'dan anlaşılması gereken kentin barış durumuna özgü unsurları olmalıdır. Ancak Cicero da Yunan öncülleri gibi *πολιτικά*'yı, daha geniş ölçekte hem savaş hem de barış durumuna özgü unsurlar anlamında kullanır.

3 Rudd-Powell xi.

4 Çalışmamız boyunca geçen tüm tarihler, Cicero İ. Ö. yaşayıp öldüğü için aksi belirtilmedikçe İ.Ö.'dür.

5 Wilkinson 256.

6 Keyes 2.

siyasi irade ziyadesiyle paraya ve askeri güce dayanır olmuştur.⁷ Dolayısıyla yüksek makamda ve siyasi çekişmelerin tam ortasında kendisine yer bulamayan Cicero, 54 yılının mayıs ayında devletle ilgili eserini yazmaya başladı.

Ekim ayında eserin ilk iki kitabını bitiren Cicero yedi kitap daha yazacağını varsayıyordu; buna göre her kitap Cicero'dan önce yaşamış olan önemli Romalı devlet adamlarının bir gündeki konuşmalarını içerecekti. Ancak kitaplarını okuduğu dostu Gnaeus Sallustius ona daha önce yaşamış olan devlet adamlarından ziyade kendisi olarak eserde fikirlerini paylaştığında okur üzerinde daha etkili olacağını söyledi. Sallustius, Cicero'nun eserindeki konuşmacılardan daha az deneyimli bir siyasetçi olmadığını düşünüyordu, ona göre Cicero kendi eserinde görüşlerini kendi ağzından dile getirebilirdi. Bu fikir Cicero'ya cazip göründü; nitekim Cicero'nun kurgusal değil, aksine tarihsel gerçekliği bulunan konuşmacılarını Platon'un eserlerinde konuştuğu hocası olan Sokrates'i bildiği kadar yakından bilip bilmediği konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Dolayısıyla buradan Cicero'nun diyalogda konuşmacılarına atfettiği fikirlerin onlar tarafından ne kadar savunulup savunulamayacağı sorunu belirir.⁸ Cicero belki de bu sorunu ortadan kaldırmak ya da kendi siyasi deneyimine dayanması gerektiğini düşündüğü için metni kardeşi Quintus ile kendisi arasındaki bir diyalog olarak kurgulamaya karar verdi. Ancak sonra, bir mektubunda çağdaşlarının haşin eleştirisinden kaçmak için diyalogdaki kişileri kendisinden önceki kuşaktan seçtiğini söyleyerek fikir değiştirdi.⁹ Cilicia Proconsul'u olmadan hemen önce, 51 yılında

7 Morford 66.

8 Dugan 87. Sallustius Cicero'ya, Pontuslu Heraclides'in uzak geçmişteki kişilerin konuştuğu ve yazarın kendisinin rol almadığı diyaloglardan ziyade Aristoteles'in tek konuşmacının yazarın kendisi olduğu diyaloglarını örnek alması gerektiğini söylemiştir. Bkz. *De re publica: Selections*, 3, n. 9 ve 10.

9 *Q. fr.* 3.5.2. N. Wood 64; Keyes 3. Cicero'nun mektubundaki şu bölümün baş kısmının farklı yorumlandığı olmuştur: "nunc et (1) id vitabo et (2) loquar ipse tecum et (3) tamen illa quae institueram ad te, si Romam venero, mittam." Zetzel muhtemel anlamı şöyle sıralar (*De re publica: Selections*, 4): 1. <suçlamadan> kaçınacağım (örneğin geçmişte geçmiş bir diyalog kurgulayarak), 2. Seninle kendi ağzımdan konuşacağım (örneğin diyalogun önsözlerinde), 3. Oluşturduğum taslağı sana yollayacağım (her ne kadar onu yeni önsöz türüne uydurmak için değiştireceksem de). Schmidt ise (33-41) 1 ve 2'yi şöyle yorumlamıştır: "Suçlayacak olan dostlardan, sadece seni hedef

(kendi deyişiyile “hâlâ devlet gemisinin dümeninde bulunurken”)¹⁰ eseri ilk plana göre tamamladığını düşünüyoruz; ilk plana göre tek fark şu ki, eserdeki kurgusal diyalog üç günle sınırlanırken, kitap sayısı altıya inmiş, başka deyişle her gün için iki kitap olmuştur.¹¹

Zetzel'e göreyse Cicero 56 yılında Caesar ve Pompeius'a meydan okuduktan sonra, devleti teorik olarak incelediği bir eserde çağdaşı olan konuşmacılara ya da bizzat kendisine yer verip güncel çekişmeyi daha da alevlendirmek istememişti. Geçmişteki konuşmacıları tercih etmesinin bir nedeni de Platon'un diyaloglarının kendisi için model teşkil etmesidir. Nitekim daha önce Cicero'nun bir siyaset teorisi kaleme almakla Latin edebiyatında bir ilki gerçekleştirdiğini söylemiştik, bu eserin Latin edebiyatına getirdiği tek yenilik değildir. Her ne kadar daha önce M. Brutus Responsa'sını oğluyla konuşma şeklinde yazmış ve Varro Menippuşçu Satira'larını yine diyalog tarzında kaleme almışsa da, Cicero'nun De Orat.'ta (55) olduğu gibi Rep.'te de teorik ve teknik bir konuyu diyalog yöntemini kullanarak anlatmış olması bir yeniliktir.¹² Zetzel diyalogun genel biçimi bakımından Platon'un, diyalogların başına kendi kanaatini yansıtan önsözler eklemesi bakımından ise Aristoteles'in diyaloglarının Cicero üzerinde etkili olduğunu söyler. Yazara göre Cicero, Platon diyaloglarına olan yakınlığını bir mektubunda açıkça gösterir:¹³ Cicero burada De Orat.'taki Scaevola karakterinin Platon'un R.'sindeki Cephalus karakterinden hareketle kurgulandığını söyler, zira ikisi de yaşlı olan bu karakterler buldukları diyaloglarda fazla rol almamıştır. Bununla birlikte, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, konuşmacıların geçmişte yaşamış olması durumu da Platon'un R.'sindeki diyalog ile Cicero'nun De Orat. ve Rep. diyaloglarında ortaktır.¹⁴

---

alarak kurtulacağım.” Böylece Cicero mektubu yazdığı tarihte *Rep.*'i iki kişili konuşma şeklinde yeniden düzenleyeceğini planlamış oluyordu (*De re publica: Selections*, 4).

10 *Div.* 2.3.

11 *Keyes* 3. Bkz. *Rep.* 2.70; *Amic.* 14. Cicero hiçbir yerde bu eseri 51 yılında tamamladığını kesin bir şekilde söylemez, ancak eserin okunduğuna dair elimizdeki en eski kayıt Atticus'un Cicero'ya yazdığı mektupta bulunur. Atticus eseri 51'de okuduğunu söyler (*Att.* 5.12.2), nitekim Caelius Rufus da aynı yıl içinde eserin râğbet gördüğünü bildirir. *Fam.* 8.1.4. Bkz. N. Wood 64; *Keyes* 3.

12 *De re publica: Selections*, 5.

13 *De re publica: Selections*, 5.; *Att.* 4.16.3.

14 *De re publica: Selections*, 5.

Buna karşın konuşmacıların yazarın çağdaşı olması durumu Leg. ile Platon'un Lg.'sinde ortaktır. Zetzel'e göre Cicero Leg.'deki bu tercihiyle "kendi dönemindeki" yasalar ve devlet anlayışını göstermek istemiştir, yasaların ve devletin geçmişteki durumu kendi dönemindekinden farklıdır.¹⁵

Cicero'nun büyük ihtimalle kardeşi Quintus'a adadığı¹⁶ Rep.'i monolog yerine diyalog tarzında yazmasının siyasi ve biçimsel gerekçelerini kısaca ortaya koyduk. Zetzel diyalogda ağırlıklı olarak söz alan konuşmacının karakteri ve misyonuyla ilgili olan üçüncü bir gerekçeden söz eder. Buna göre hem De Orat.'ta hem de Rep.'te diyalog esas konuşmacının gerçek ölümünden hemen önceki son konuşmasını yansıtır, başka deyişle bu diyaloglara büyük bir devlet adamının son sözleri damgasını vurur. Bu sözler siyaseten ve ahlaken daha kötü bir duruma düşmek üzere olan Roma'ya uyarı niteliği taşıırken, sözlerin sahibi olan asıl konuşmacı ideal Romalının, başka deyişle mevcut rejimin ideal Senator'ünün karakterini yansıtır. Aynı şekilde her iki diyalogda da geçmişte Roma'yı yücelten ideal tutumun bilgelik kokan ilkeleri eski kuşaktan yeni kuşağa aktarılır. Rep.'te Scipio kendisinden önceki kuşağın temsilcilerinden olan Cato'dan, Manilius'tan ve düşünde büyükbabasından öğrendiği ideal kamu yaşamı anlayışını Scaevola, Fannius, Tubero ve Rutilius'a aktarır. Zetzel, Rep.'teki bu durumdan hareketle bu eser ile De Orat. arasında bir bağlantı kurar; ona göre Rep.'teki, yukarıda bahsettiğimiz bilgi aktarımı De Orat.'taki aktarımın arka planını oluşturur:¹⁷ Q. Mucius Scaevola, Rep.'te Laelius'un üvey evladı olmakla birlikte yeni kuşağın temsilcisidir, buna karşın De Orat.'taki 91 yılına ait konuşmada yaşlı bir konuşmacıdır. Yine Rep.'teki genç kuşağın temsilcilerinden olan P. Rutilius, De Orat.'taki genç kuşağın temsilcilerinden olan C. Cotta'nın amcasıdır. Zetzel'e göre¹⁸ Cicero'nun iki metin arasında böyle bir bağ kurmasının nedeni geriye dönük bir eti-yoloji sunarak Rep.'te, kişisel kahramanlarından yani eski bilge Romalılardan öğrendiklerini kendisinden sonraki kuşaklara ak-

15 *De re publica: Selections*, 5.

16 Keyes 3.

17 *De re publica: Selections*, 6.

18 *De re publica: Selections*, 6.

tarmaktır. Bu anlayış Rep.'i (özellikle de ilk iki kitabıyla) şiirsel ve felsefi değil, gerçek ve tarihsel bir eser olarak gören How'un¹⁹ haklılığını ortaya koyar.²⁰

Rep.'teki diyalogun geçtiği yer ve özellikle de esas konuşmacı olan Scipio'nun tarihsel değerini ortaya koyan arka plandaki koşullar da önemlidir. Diyalog 129 yılının Feriae Latinae'ında, yani Latin Tatil Günleri'nde, Publius Cornelius Scipio Africanus ya da kısaca Genç Scipio'nun Roma dışında bulunan bahçesinde geçer. Scipio'nun dışındaki diğer konuşmacılar ise dördü yaşlı, dördü genç olmak üzere Q. Aelius Tubero, L. Furius Philus, C. Laelius, M. Manilius, Q. Mucius Scaevola, Sp. Mummius, C. Fannius ve P. Rutilius Rufus'tur:

P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus 147 ve 134'te Consul, 142'de Censor olmuş ve 146'da Kartaca'yı ve 133'te Numantia'yı fethetmiş bir komutandı. Bir ihtimal 185 yılında doğmuş olan Scipio ikinci yüzyılın Roması'ndaki en önemli figürlerden biridir.²¹ Zira Scipio arkadaşı Laelius'la birlikte grex Scipionis yani "Scipio'nun grubu" olarak bilinen entelektüel bir çevre yaratarak Yunan kültürünün entelektüeller arasında yayılıp bilinir olmasını sağladı, bu sayede Yunan edebiyatıyla karşılaştırıldığında neredeyse tümüyle kısır olan Latin edebiyatı yeni ve üretken bir evreye girdi. Erim'in tabiriyle²² "o günkü toplumun edebiyat ve düşünce yaşamı bakımından en önemli unsuru, çekirdeği sayılan" bu grubun merkezinde yer alan Scipio'nun komutan olan babası da okumuş biri olmakla birlikte, Makedonya seferinden dönerken (168) yenik kral Perseus'un zengin kitaplığını ganimet olarak Roma'ya getirmişti. Bu sayede Rep.'teki diyalogun esas konuşmacısı olan oğul Scipio o vakte kadar "Roma'da bulunmayan en seçkin klasik eserlerden yararlanma olanağına sahip oldu."²³ Böylece bilgi birikimini kurduğu entelektüel çevrede paylaşmaya başladı. Scipio'nun askeri ve siyasi hizmetleri yanında kültürel katkısı da adının Roma'da çağlar boyunca saygıyla anılmasını sağlamıştır. Cicero'nun da her daim saygıyla andığı Scipio, Rep.'te

19 How 26.

20 Bu noktada How'a Hathaway (3) gibi Scipio'nun asıl konuşmacı olarak tercih edilmesindeki şiirselliği ve tarihselliğin iddiasının ölçüsünü soranlar da olmuştur.

21 *De re publica: Selections*, 9.

22 Erim 60.

23 Erim 61.

tarihçi Polybius'un devlet anlayışına ve Roma devletiyle ilgili düşüncelerine benzer bir yaklaşım sergilerken, beri yandan dinleyicilere ve okuyuculara Roma'nın siyasi ve sosyal tarihiyle ilgili bilgi sunar.

Q. Aelius Tubero Scipio, esas konuşmacı olan Scipio'nun kız kardeşinin yani Aemilia'nın oğludur,²⁴ 129'dan önce, kesin olarak bilmediğimiz bir tarihte Tribunus'luk yapmıştır. Atina'dan Roma'ya gelmiş olan Stoacı filozof Panaetius ile onun öğrencisi olan Hecaton Tubero'ya kitaplarını adamıştı,²⁵ onun da Stoacı olduğu (hatta Stoacı Tubero olarak anıldığı) ve felsefe çalışmalarını yasa çalışmasına uydurduğu da bilinir.²⁶ 129'da Praetor adayı olmuşsa da seçilmemiş, ancak 123'te bu amacına ulaşmıştır. Pomponius onun Consul olduğunu da söylemiştir, ancak Cicero bu bilginin doğru olmadığını söyler.²⁷ Rep.'te ilk günün erken saatlerinde Scipio'nun evine ilk gelen kişidir.²⁸

L. Furius Philus'un adı eski kaynaklarda sık sık Scipio ile Laelius'un entelektüel grubu içinde geçer. 136'da Consul olmuş ve özellikle de komedi yazarı Terentius'un destekçisi olarak tanınmıştır. Rep.'te diyaloga P. Rutilius Rufus'la birlikte katılır.²⁹

C. Laelius 140 yılının Consul'u olmakla birlikte Scipio'nun yakın dostu ve entelektüel çevresinin sadık müdavimlerindendi. Kendisine eğitilmiş ve sağduyulu kişiliğinden ötürü "Sapiens" de (Bilge) denen Laelius, 132 yılında Tiberius Gracchus'un destekçilerine karşı sürdürülen hukuki mücadelede de aktif rol almıştır. Cicero'nun *Amic.*'indeki temel karakter olan Laelius, Rep.'in başında astronomi konusunda sergilediği kuşkucu tavrıyla tartışmanın siyasete dönmesini sağlamıştır.³⁰

M. Manilius 149 yılı Consul'u olup dönemin en önemli hukuk adamlarından biriydi. Zetzel'in de bildirdiği gibi³¹ Rep.'te Scipio'dan

24 Bkz. *Amic.* 2.37.

25 Örneğin bkz. 1.15; *Off.* 3.15; *De Orat.* 3.23.87 ve *Brut.* 31.

26 *De re publica: Selections*, 10.

27 *Brut.* 31.

28 Bkz. *Rep.* 1.14; 17; 23; 26; 29; 31; 2.64; 65.

29 Bkz. *Rep.* 1.17; 19; 20; 21; 37; 3.8.

30 Bkz. *Rep.* 1.18; 19; 20; 30; 31; 33; 35; 37; 38; 46; 53; 54; 56; 58; 59; 61; 62; 63; 68; 70; 71; 2.21; 33; 37; 64; 65; 69; 3.5; 8; fr32; 42; 44; 45; 4.4; 6.fr 2; 12. Karş. *Fin.* 2.8.24; *De Orat.* 3.7.28; *Brut.* 21; *Off.* 1.26; 30.

31 *De re publica: Selections*, 10.

önceki nesli temsil eder ve sadece beşinci kitapta konuşur.³²

Q. Mucius Scaevola 117 yılı Consul'u olup Augur unvanıyla daha genç olan kuzeni Scaevola Pontifex'ten ayrılır. Laelius'un üvey evladı ve L. Crassus'un üvey babasıdır, hukukçu kimliğiyle bilinir, Rep.'in sadece bir yerinde konuşur.³³

Sp. Mummius hiç Consul olmamıştır. Bununla birlikte 140-139 yıllarında Doğu Akdeniz'deki askeri elçilikte Scipio'yla birlikte görev almış, burada Stoacı filozof Panaetius'la da birlikte olmuştur. Cicero, Sp. Mummius'un Stoacı olduğunu söyler,³⁴ bir ihtimal elçilik görevinde Panaetius'la olan konuşmaları sonunda Stoacı olmuştur. Rep.'te çok az konuşur ve demokrasi karşıtı bir tavır takınır.³⁵

P. Rutilius Rufus 105 yılının Consul'u olup diyalogun yirmili yaşlarındaki gençlerinden biridir. Scipio'nun desteğini almakla birlikte Numania'da onun komutasında askeri Tribunus olarak bulunmuştur. Sp. Mummius ve Tubero gibi Stoacı olarak bilinen Rufus'un Scipio ve çevresinde katıldığı diyaloglarla ilgili Cicero'yu bilgilendirdiği söylenir.³⁶ Diyalogda ise konuşmaz.³⁷

C. Fannius 122'de Consul olmuştur. Laelius'un üvey oğlu olan Fannius Laelius ve Tiberius Gracchus gibi Kartaca'da Scipio'nun komutanlığında hizmet etmiştir. Diyalogda hiç konuşmaz; bir fikre göre ilk günün ardından Scipio'nun evinden ve diyalogdan ayrılır.³⁸

Altı kitaptan oluşan eserin içeriğine kısaca bakarsak, birinci kitapta devlet adamının erdemi, doğa olaylarına kıyasla insan meselelerini incelemenin önemi, Scipio'nun anlatımıyla devletin (kamu malı niteliği) ve toplumun tanımı, siyasi rejim türleri arasındaki farklar incelenir. İkinci kitapta Scipio Roma devletinin geçmişini kuruluşundan itibaren ele almaya çalışır. Temel gayesi en iyi siyasi rejim olan karma modelin Roma'da nasıl inşa edildiğini tarihsel bir perspektifle ortaya koymaktır. Üçüncü kitap Roma devletinin bölgedeki egemenliğini de göz önünde tutarak adaletin devletin

32 Bkz. *Rep.* 1.18; 20; 34; 2.28; 29; 3.17; 5.3; 6.9.

33 Bkz. *Rep.* 1.18; 33. Karş. *De Orat.* 1.53; 229; *Brut.* 40.

34 *Brut.* 94.

35 Bkz. *Rep.* 1.18; 34; 3.46-48; 5.11.

36 *De re publica: Selections*, 11.

37 Bkz. *Rep.* 1.13; 17. Karş. *Att.* 6.17.5.

38 *De re publica: Selections*, 11-12. Bkz. *Rep.* 1.18. Karş. *Brut.* 101.

yararına olup olmadığı sorununu ele alır. Dördüncü ve beşinci kitaplar büyük ölçüde kayıp olup günümüze sadece fragmanlar şeklinde ulaşmıştır ve içerikteki bağlamı kestirmek güçtür. Altıncı ve sonuncu kitap ise “Somnium Scipionis” yani Scipio’nun Düşü olarak da bilinen bölümü içerir. Bu bölümde Scipio’nun düşünde ona gelecekte Roma için oynayacağı tarihsel rol hatırlatılır ve yine devlet adamının erdemi onun şahsı üzerinden övülür.

Bu çalışma temelde Rep.’in yukarıda özetlediğimiz içeriğini analiz eden dört ayrı yazıdan oluşmaktadır. Bu yazıların her biri daha önce saygın akademik dergilerde, –üçü *Kutadgubilig* Felsefe-Bilim dergisi, biri de *Doğu Batı* dergisinde– yayınlanmıştır. MLA formatında standart oluşturmak adına gerek duyulduğunda yazıların akademik notlandırma yönteminde değişikliğe gidilmiş, ekleme ya da çıkarmalar yapılmıştır. Bu yazıların tekrar ve bir arada basılabilmesi için kolaylık sağlayan dergi yöneticilerine teşekkürü bir borç bilirim.

Bununla birlikte teması ortak olan bu akademik yazıların bir arada basılmasına olanak tanıyarak geniş okuyucu kitlelerine ulaşmasını sağlayan saygın Yapı Kredi Yayınları’na, metnin kontrolü ve düzenlenmesindeki emeğinden ötürü Şeyda Öztürk’e, metni okuyarak değerli Türkçe duyusunu ve görüşlerini paylaşarak yol gösteren Ali Alkan İnal’a ve her zaman olduğu gibi yaklaşık dört senelik bu çalışma sürecinde de yanımda olup destek ve ilham veren Melike Çakan’a teşekkür ederim.

Devlet Tanımı ve Türleri¹

GİRİŞ

Devletin nasıl olması gerektiği üzerine düşünüp mevcut devlet türlerinin olumlu ve olumsuz yanları üzerinde yoğunlaşan Yunan filozofları kimileyin gerçekleşebilir, kimileyin de gerçekleşmesi mümkün olmayan devlet idealleri tasarlamıştır. Bu ideal tasarımların temelinde siyasi iradenin bireysel özgürlükleri güvence altına alıp adaleti ve iyi yaşamı mümkün kılma kaygısı yatar. Cicero da bu kaygıyla kaleme aldığı *De Re Publica* adlı eserinde bilhassa Yunan filozoflar Platon ile Aristoteles ve Yunan tarihçi Polybius'un devlet anlayışlarını göz önünde tutarak kendi devlet anlayışını ortaya koymaktadır. Eserin genelinde Roma devletinin gelmiş geçmiş en iyi siyasi rejime sahip olduğunu savunan Cicero öncelikle Yunan öncüllerinden farklı bir siyasi terminolojiyi kullanarak bir devlet tanımı yapar, türlerini sıralar ve bunların birbirine dönüşme koşullarını inceler.

Burada önce Cicero'nun devlet tanımını toplum tanımıyla birlikte irdeleyip kuramsal açıdan Yunan öncüllerin tanım ve örnekleriyle kıyaslayacağız, bu çerçevede Cicero'nun kamu varlığı olan devletin (*res publica*) ortak yarar ilkesi üzerine inşa edilmesi gerektiği yönündeki fikrini açılmayacağız. Daha sonra ise Cicero'nun devlet türlerinden monarşi, aristokrasi ve demokrasiye bakış açısını ortaya koyup bunu yine aynı Yunan öncüllerin (özellikle de Platon ve Polybius'un) bu konudaki değerlendirmeleriyle kıyaslayacağız. Bu çerçevede Cicero'nun *civitas*, *libertas*, *auctoritas* ve *dignitas* kavramlarına yüklediği anlamları irdeleyip üç devlet türünü de reddetme nedenlerini ve hangi devlet türünü ehvenişer olarak kabul

---

1 Bu yazının ilk yayın künyesi şudur: "Cicero'nun 'De Re Publica'sındaki Devlet Tanımı ve Türleri", *Kutadgubilig*, 25, 2014, s. 319-354.

ettiğini gerekçeleriyle birlikte ortaya koyacağız. Böylece Cicero'nun devlet tanımıyla birlikte deneyimlenmiş devlet türleriyle ilgili görüşlerini incelemiş olacağız.

DEVLET TANIMI

Cicero'ya göre devlet bir halk unsuru (*res populi*) yani kamu varlığıdır. *Res publica*² tamlaması Latince “şey, nesne, olan, mesele, olay, durum, iş, koşul, hakikat, mal, varlık, neden, gerekçe” gibi farklı anlamları olan *res*³ ile “açık, net, kamuya ait” anlamındaki *publica*⁴ kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. “Devlet” olarak Türkçeleştirdiğimiz *Res publica* ilkin “halk şeyi, unsuru, meselesi” anlamındadır. Cicero da eserin 1.39. bölümünde *res publica*'nın bir *res populi* yani “halk<ın> unsuru” olduğunu söyler, bununla kastettiği, devletin hem “halka ait” (kamu varlığı), hem de “halkı ilgilendiren bir mesele” olduğudur.⁵ (Nitekim Romalılar tüm vatandaşlara ait olduğunu düşündükleri devletlerine kendi isimlerini vererek ona “Roma halkı” anlamında *populus Romanus* ya da *populi Romani* demiştir).⁶ Bu çerçevede Cicero'nun *res publica*'sının, Platon ve Aristoteles'in devlet için kullandığı *πολιτεία*'ya⁷ karşılık geldiği söylenebilir.⁸ Gerçekten de, Zetzel'in değerlendirmesinde

2 *Res publica* aynı anlamda olmak üzere kimi modern dillere de geçmiş bir kelimedir, örneğin Alm. *Republik*, Fr. *r publique*, İng. *republic*, İsp. *rep blica*, İt. *repubblica*, Por. *rep blica*.

3 Kimileyin şiirlerde ve Augustus sonrası d nemin d zyazılarında *res* kelimesi de kendi başına “devlet” anlamında kullanılmıştır. Örneğin bkz. Verg. *A.* 6.858; Liv. 21.16; Hor. *Carm.* 5.66; *Ep.* 1.12.25; Ov. *Met.* 14.809.

4 *Publicus* sıfatının, nitelediği dışıl *res* ismine cins ve sayı bakımından uymak zorunda olduğu için, dışıl halidir.

5 Coleman'ın (233) İngilizce verdiği tanımlar da bu yöndedir: “the public thing, the public concern, people's business”.

6 N. Wood 125.

7 Cicero, Platon'un eserinden bahsederken bu terimi *politia* olarak Latinceştirir. Bkz. *Div.* 1.29.60; 2.27.59.

8 *πολιτεία* (*politeia*) Aristoteles'in siyaset felsefesinde önemli yer tutan, bununla birlikte Türkçeye çevrilirken çoğunlukla sorun yaratmış olan bir terimdir. *πολιτεία* “kent” anlamındaki *πόλις*'ten geliyor. Ancak Simpson (xxv) *πόλις*'in “kent” anlamının, kendisinden türemiş olan *πολιτεία*'yla ilgili fikir vermektense uzak olduğunu söylemekte haklıdır, zira *πολιτεία* salt “kent” anlamını aşır vatandaşlar,

geçtiği gibi,⁹ res publica terimi eser boyunca genel olarak “bir devletin kurumsal görünümü ve yetkinin içsel olarak yerleşmiş olduğu yöntem” manasını verir. Ancak *De Re Publica* sadece doğrudan devletin kurumsal işleyişiyle değil, aynı zamanda yasalar yanında vatandaşların ahlak eğitimi, iyi işleyen bir toplumda kültür ve ilimlerin yeri, devlette görev alan bireyin en iyi şekilde hizmet verebilmek için sahip olması gereken karakter ve kozmik düzende

---

vatandaşlık ve yönetim bağlamında da anlam kazanır. Terimin LSJ'deki ilk anlamı “vatandaşlık”tır (Hdt. 9.34). Bununla birlikte “bir vatandaşın günlük yaşamı” (And. 2.10), dolayısıyla “yaşam <deneyimi>” (Plb. 18.43.6), “vatandaşların oluşturduğu yapı/sınıf” (Arist. *Pol.* 1292a34) ve coğrafi düzlemde *civitas*'a denk gelir şekilde “site” anlamı da vardır. En nihayetinde denebilir ki, πολιτεία ilkin vatandaşların kentteki yaşam deneyimini ifade eder. İkinci olarak bu deneyimin kontrolünü sağlayan, hüküm sahibi olan (hükümet) “yönetim”i ifade eder (X. *Mem.* 3.9.15), bu mana çerçevesinde kamu görevi hakkını imler. Üçüncü anlam ise ilk iki anlamın bir kavuşum noktası gibidir, kent-devletin ya da herhangi bir devlete bağlı olan sivilin idaresini üstlenmiş olan siyasi yapıyı yani rejimi ifade eder (Pl. R. 544b; Arist. *Pol.* 1289a15). Buradan hareketle özgür halk idaresini temsil eden, cumhuriyetçi yönetim anlamında da kullanılmıştır (EN 1160a34; *Pol.* 1293b22). Burada kabaca özetlediğimiz anlam zenginliği πολιτεία'nın “kent”, “vatandaşlık” ve “yönetim” bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bununla birlikte bir şeyden daha eminiz. O da Simpson'ın aynı yerde belirttiği gibi, πολιτεία'nın kesinlikle “anayasa” (*constitution*) olarak çevrilemeyeceğidir, zira aynı yazarın şu tespiti de yerindedir: anayasa yazılı olsun ya da olmasın yasaların birliğidir, (TDK Türkçesiyle söylersek “Bir devletin yönetim biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların kamu haklarını bildiren temel yasa”dır) dolayısıyla zengin ya da fakir tüm insanların, kenti oluşturan sınıfların, kontrol altındaki bireylerin üzerindedir, onlar için bağlayıcıdır. Oysa πολιτεία –yönetim anlamı öne çıkarılırsa– anayasal düzleme sadık olan yöneticilerin sınıfını ifade eder, onların bağlı olduğu yasaları değil. Bu yüzden Aristoteles πολιτεία'yı πολιτεία kavramıyla birlikte düşündür, bu ikinci kavram ise “yönetme işi, eylemi” anlamındadır. Başka deyişle Aristoteles'e göre (*Pol.* 1278b11) πολιτεία yönetici kesimin eylemini ifade eder, o kesim için bağlayıcı olan ilkeleri, yani yasaları değil. Simpson terimi, bire bir transliterasyonu olduğu için *polity* olarak İngilizceleştirmekte sıkıntı olmadığını, ancak kendisinin “regime” (rejim) ile karşıladığı hauratır, zira ona göre *regime*, *polity*'den farklı olarak “yaşam tarzını” da belirtir. (*Pol.* 4.1295a40-b1'de bunu açıkça dile getirir). Sanırım aynı mantıkla, biz de πολιτεία için Türkçede “rejim”i tercih edebiliriz (TDK Türkçesiyle “rejim”: Yönetme, düzenleme biçimi, düzen... Bir devletin yönetim biçimi). Bununla birlikte Mete Tunçay'ın çevirisindeki tercihi izleyerek “siyasal yönetim” tamlamasını kullanabiliriz. Ancak Tunçay yukarıda bahsettiğimiz hataya düşerek terimin “anayasayla aynı” olduğunu da söyler (Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, s. 81).

9 Cicero, *On the Commonwealth and On the Laws*, xxxviii.

iyi işleyen devletlerin yeriyle ilgili fikirler de içerir.¹⁰ Dolayısıyla eserin adındaki “devlet” kelimesini bir şemsiye kavram olarak düşünüp anlatı kapsamının genişliğini göz önünde bulundurmaliyız. Nitekim Eskiçağ Yunan örneklerinde salt “bir siyasal topluluğu imlemekten öte... çağcıl kavramlaştırmadan ayrı olarak, kendi yurttaşlarının dışında ve üzerinde bir siyasal kendilik olmaktan uzak olan πόλις'ten¹¹ türeyen (...) onun yönetsel dizgesini anlatan πολιτεία da töreler ve gelenekler, değerler ve düzgüler, eğitim örüntüleri ve yaşam tarzları bakımından, bir πόλις'in yurttaşlarını kapsayan bir kavram olup, yalnızca onun anayapısal görünümüne indirgenebilecek bir kavram değildir.”¹²

Modern Roma tarihçilerinin ekseriyetine göre res publica erken dönem monarşinin İ.Ö. 6. yüzyıla denk düşen çöküşü ile Augustus'un Principatus¹³ rejiminin başladığı İ.Ö. 1. yüzyılın sonuna kadarki devrin siyasi rejiminin adıdır.¹⁴ Türkçede buna “halkın kendi kendisini yönetmesi” anlamında “Cumhuriyet” diyoruz.¹⁵ Ancak burada res publica terimi bağlamında bir sorun ortaya çıkmaktadır, zira Cicero sadece yukarıda bahsettiğimiz zaman dilimi içindeki Roma idare şekline, bugün kullandığımız (“Cumhuriyet”, İng. Republic vb.) ve modern Roma tarihçilerinin kullandığı anlamda değil, genel olarak yönetim şekli ne olursa olsun devletin

10 Cicero, *The Republic. The Laws*, xi.

11 Samons'un da (48) bildirdiği gibi kökeni tartışmalı olsa da, İ.Ö. sekizinci yüzyıla gelindiğinde bu yerleşim biçimi (πόλις) Yunanistan'da iyice yerleşmişti. Yunanların Hellas adını verdiği Eskiçağ Yunanistan'ı yüzlerce bağımsız πόλις'ten oluşuyordu.

12 Tırnak içi alıntı için bkz. Kanat 40.

13 Iulius Caesar'in öldürülmesinin ardından tekrarlanan iç çekişmeler sonunda, ikinci Triumvirî'nin ortaklarından olan Octavianus, donanması İ.Ö. 31 yılındaki Actium deniz muharebesinde Marcus Antonius ile Cleopatra'nın müttefik donanmasını yenince Roma'da iktidarı ele geçirdi. Böylece Roma'da cumhuriyet idaresi resmen son bulurken, Octavianus da zaman içinde Augustus adını alıp İ.Ö. 27 yılında Roma İmparatorluğu dönemini başlattı. Octavianus Augustus devrine ekseriyetle Principatus yani “Önderlik” devri denir.

14 Coleman 233.

15 Arapçada “cumhur” (جمهورية) ilkin “yığın” ve “kalabalık”, sonra da “halk” anlamındadır. “Cumhuriyet” içinse Nişanyan sözlüğünde (<http://goo.gl/JIFLEv>) şu açıklama yer alır: “İsviçre ve Hollanda gibi ülkelerin yönetim biçimine Osmanlı kullanımında önceleri *cumhūr* adı verilirken, 19. yüzyılda *cumhūrîyyet* sözcüğü tercih edildi. Mas+ara eklenen +iyyet eki Türkçeye özgüdür.” Bkz. Ahmet Vefik Paşa, *Lugat-ı Osmani*, 1876.

mevcut haline *res publica* demektir. Örneğin: *re publica defenda* (1.4), *<rem publicam> salvam* (1.7), *rem publicam* (1.9), *opitulandi rei publicae* (1.11). Daha açık bir örnek olarak, cumhuriyet idaresinden önceki krallık (*regnum*) idaresine de, 2.47'de *res publica* demektir: *sane bonum... rei publicae genus, sed tamen inclinatum et quasi pronum ad perniciosissimum statum* (“kuşkusuz iyi olan devlet türü budur <krallık> ama bu da en tehlikeli duruma meyledip doğal olarak dönüşebilen bir yapıdadır”).

Res publica'daki bu anlam genişliği ya da ikiliği göz önünde bulundurulmadığında, değişik manalar vermek suretiyle metindeki bağlamdan kopmak mümkündür. Örneğin “Scipio'nun Düşü” başlıklı bölümün çevirisinde, 6.9'daki *Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra re publica percontatus est* kısmında geçen *re publica*'yı “cumhuriyet” olarak çeviren Erendiz Özbayoğlu,¹⁶ Scipio'nun (yani onu konuşturan Cicero'nun) halka ait olan Roma cumhuriyetinin krallığa göre daha üstün olduğunu vurgulamak istediğini söyler. Ancak yukarıda da gördüğümüz gibi, eserde *res publica* genel olarak “devlet” manasıyla karşımıza çıkar, dolayısıyla *regnum*'a karşı *res publica*'nın “övünç ayırtısıyla” sunulmuş olduğu kabul edilemez. Dahası aşağıda da göreceğimiz gibi, konuşmacı Scipio'nun eser boyunca sergilediği genel tavır buradaki yaklaşımının “halk yönetimi” anlamındaki cumhuriyet övgüsünden ziyade Roma'daki mevcut karma rejime övgü olarak değerlendirilmesini gerektiriyor.

Yukarıda da gördüğümüz gibi, Cicero devlet tanımını halk kavramı üzerinden yapar ve devlet türlerini de bu halk tanımı üzerinden açıklar, en nihayetinde yönetim nasıl olursa olsun, yönetilecek olan halktır. Peki, ona göre halk nedir? Ona göre “halk (*populus*) sadece alelade bir şekilde bir araya gelmiş bir insan kitlesi (*omnis hominum coetus... quoquo modo congregatus*) değil, çoğunluğun hukuk birliği (*iuris consensu*) ve yararda ortaklık (*utilitatis communione*) üzerinde anlaştığı / bir araya geldiği bir kitledir (*coetus... sociatus*).” (1.39) Cicero'nun bu tanımda tercih ettiği kelimeler tanımın kendisi kadar manayı açık etmektedir, zira halkın olmayan karakterinden bahsederken *congregatus* kelimesini kullanır, bu kelime bir hayvan sürüsünün “bir araya gelişi”ni anlatan,¹⁷ “sürü” anlamındaki

16 Cicero, *Somnium Scipionis*. *Scipio'nun Düşü*, 41.

17 Karş. *Fin.* 2.109; *Nat.* 2.124; *Off.* 1.157.

grex isminden gelen congregare fiilinden türemiştir. Cicero'ya göre insanları “halk” kılan, bir şekilde (quoquo modo) bir araya gelmiş olmaları değil, belli bir değer, yani hukuk ve yarar ortaklığı üzerinde anlaşmış olmalarıdır. Cicero yukarıdaki tanımın devamında insanların bu amaçla bir araya toplanmalarının temel nedeninin (prima causa coeundi) zayıflık (imbecillitas) değil, yine insanlarda bulunan “bir tür doğal bir araya geliş” (naturalis quaedam hominum quasi congregatio) güdüsü olduğunu söyler.¹⁸ (Buradaki congregatio terimi de, yukarıdaki congregatus gibi congregare fiilinden gelir).

Cicero'nun buradaki Epikuroscuların bireyi tek, toplumdan soyutlanmış bir canlı olarak varsayan “insan topluluğu diye bir şey yoktur” çıkarımına¹⁹ karşı çıkışında²⁰ insanların birbirine olan ihtiyacını toplumun ve devletin oluşum nedeni olarak gören Platoncu düşüncenin²¹ izlerini görebiliriz. Ancak bu noktada Cicero'ya düşünce örneği sunan asıl kaynağın Aristoteles olduğu da söylenebilir.²² Nitekim Aristoteles, Platon ile Polybius'a nazaran farklı bir teori sunarak siyasi rejimler döngüsünü kısmileştirip siyasi ve sosyal bir

18 Buradaki tanımı Scheler'in birlikte yaşama kültürü içinde kendini gerçekleştiren toplumsal idrak ve alelalde bir topluluğun doğal birlikteliğine karşı bireylerin yapay birlikteliğini ifade eden “vital topluluk” (*Lebensgemeinschaften*) anlayışına benzetebiliriz. Ancak iki anlayış arasında bireyin doğal bir güdüyle toplumsal hale gelip gelmediği konusunda bir farklılık vardır. Karş. Akarsu 155-158.

19 Lact. *Inst. Div.* 3.17.42 (=Usener 523).

20 Schiesaro 46.

21 R. 2.369c.

22 Cicero'nun kendisinden yaptığı alıntılara bakarak Platon'un siyaset konulu eserlerini ama özellikle de R. ile Lg.'ini okumuş olduğunu rahatlıkla anlıyoruz. Buna mukabil Aristoteles'in yine siyaset konulu eserlerini okuyup okumadığını bilmiyoruz (Márquez 188). Frede'ye göre (81) Cicero kesinkes bu eseri okumamıştır. Aynı yazar Aristoteles'in Pol.'u dayandırdığı başka bir eserleri olabileceği ve bu eserlerin de Cicero tarafından okunmuş olabileceğini tartışmaya açar. Buna karşın Atkins'e göre (130) Cicero'nun Pol.'u okumuş olmasının bir önemi yoktur, zira Aristoteles'in eseri Helenistik dönemdeki siyaset tartışmalarını fazlasıyla etkilemiştir, dahası Cicero *Rep*'in çeşitli bölümlerinde Pol.'un üçüncü kitabındaki kimi yaklaşımlara yanıt veriyor olabilir. Aynı yazar Cicero'nun *Rep.* 1.38'de bahsettiği devletin tarihini erkek ile kadının ilk birlikteliğinden başlayarak anlatan *docti homines* (bilgili kişiler) içinde Aristoteles'in de olabileceğini belirtir, zira o Pol. 1.2.1252a24-31'de bu şekilde kökene iner. Bununla birlikte, yine Aristoteles, Platon gibi insanlığın en eski evresinden söz ederken, genelde yıkım teorisine göndermede bulunur. (*Met.* 1.351b24-28; *Pol.* 2.7.1268b-1269a) Bkz. Trompf 11-12. Bu bakımdan Polybius ve Cicero'ya örnek olacak kaynaklar arasında Aristoteles'i de gösterebiliriz. Karş. Schneider 62, özellikle de n.39.

ölçüte odaklanır. Bu ölçüt onun ideal devletini de belirleyen etik anlayışını yansıtır. Bu anlayış çerçevesinde bir erdemi öne çıkarır Aristoteles: Orta yolu tutturmak. Bu erdem ideal devlet tasarımını şekillendirir.²³ En iyi devlet, ona göre, zengin ile fakir sınıflar arasında, orta halli insanların egemen olduğu devlettir. Bu kişiler herkes için en iyiyi yani Cicero'nun yararda ortaklık (*utilitatis communio*) idealini gerçeğe dönüştürür. Balot bu çıkarımı Aristoteles'in bireysel erdemden siyasi varoluşa yumuşak geçiş olarak değerlendirir.²⁴ Bu çerçevede ortaya konan, uçların devleti yıkıma götüreceği korkusudur. Aristoteles'e göre, nasıl ki sağlam bir bedende doğmuş olup güçlü, güzel, zengin ve soylu olan biri kendinden aşağıda bulunan (bu niteliklere sahip olmayan) insanları ezmeye meylederken, aksi özelliklere sahip biri ise zayıf olup suç işlemeye meylederse, aynı şekilde zengin ya da fakir sınıflardan gelen idareciler de aynı kusurlu sonuca meyleder. Bu analogide iki tarafın ortasında bulunan biri mal varlığını ölçülü bir şekilde kullanarak onun kıskanılacağı bir şey olmadığını ortaya koyar, başka deyişle başkalarının ona sahip olma arzusunu ortadan kaldırıp çatışma riskini bertaraf eder.

Bu noktada Aristoteles'in *Pol.* eserine her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğu vurgusuyla başladığını,²⁵ ancak yine devletin temelde bir *ἔθνος*'a (ırk, toplum) değil, kuruluş ilkesine

23 *Pol.* 4.11.1295a37-39. Aristoteles'in bu ideali Platon'un tufan sonrasında, birlik halinde hareket eden ve birbirlerinin ihtiyaçlarını gideren küçük topluluğuna ilişkin kurgusunu anımsatır. Bu açıdan bakıldığında X. Márquez haklıdır: Platon ile Aristoteles arasındaki ayrınımda yatan farklara rağmen, üç temel ortak yan vardır: Her iki filozofa göre de (1) siyasi topluluğun kökeninde insani ihtiyaç olgusu bulunur, (2) belli bir vatandaşlık anlayışı (belli bir siyasi rejim tarafından demokraside halk, oligarşide zenginlik gibi bir ölçüyle tanımlandığı üzere), (3) siyasi yaşamın amacının iyi yaşamı sağlamak olduğu yönündeki ısrar (Márquez 188-189). Aristoteles bu üç hususa dayanarak yönetim türlerini belli bir ilke çerçevesinde belirler. Ona göre yönetimin amacı ve sayısı niteliksel türünü, yani doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu gösterir. Genel olarak düşünürsek, Aristoteles'in mutlak adalete hizmet eden siyasi rejimleri doğru, sadece yöneticilerin yararını gözeten rejimleri ise yanlış olarak nitelediğini söyleyebiliriz. Doğru rejimler krallık, aristokrasi ve yurttaşların tümünün uygulamaya katıldığı *politeia*, yanlış rejimler ise tiranlık, oligarşi ve demokrasidir. Her bir doğru rejim sadece kendi sapsız örneğine dönüşerek onu var eder, dolayısıyla başta da belirttiğimiz gibi, Platon, Polybius ve Cicero'da gördüğümüz siyasi evrim düşüncesi Aristoteles'te kısmen bulunur ve onun etik anlayışını yansıtır.

24 Balot 258.

25 Karş. Kanat 272-273; Samons 275.

göre yeni bir toplum yaratacağını da göz ardı etmediğini²⁶ hatırlatmak gerekir. Aristoteles'in insanların ahlaken erdemli doğmadığı, doğa tarafından doğru davranmaya alıştırıldığı, bunun güdüsel bir sosyal itki şeklinde onları dostluğa, paydaşlığa ve birlikte çalışmaya sevk ettiği, bu güdüsel sosyal itkinin de sosyal adalet ile yasaların doğal önkoşulu olduğu yönündeki görüşünü aklımıza getirebiliriz.²⁷ Dahası, Aristoteles *Pol.*'un üçüncü kitabında doğru ve yanlış devlet türlerinden bahsederken temel ölçütü "ortak yarar" olarak belirler, idarenin salt idarecilere ya da ortak yarar bağlamında herkese hizmet etmesine bağlı olarak devlet türlerini doğru ve sapkın diye sınıflandırır.²⁸ Yine Aristoteles'in, bu düşünceye temel oluşturacak şekilde, insanı sosyo-politik kimliği üzerinden tanımlayan tavrı da göz ardı edilmemelidir, zira Aristoteles insanı siyasi bir canlı ya da bire bir Türkçesiyle "kent canlısı" (πολιτικὸν ζῷον) olarak nitelendirmiştir.²⁹ Buradaki, πόλις'ten (kent) türemiş olan πολιτικός sıfatı (kente özgü, kent gibi) kaçınılmaz olarak insanın, başka bir insana ihtiyaç duymadıkça bir toplumun ferdi olamayacağını göstermekle birlikte, kente doğal uygunluk sergilemesi anlamına gelir.³⁰

Cicero'ya temel oluşturan bir diğer kaynağın Stoa felsefesi olduğunu düşünmek de mümkündür, zira insanların topluluk oluşmasını doğayla ve doğal bir güdüyle ilişkilendirmek, insana örnek alınası hedef olarak doğayı gösteren Stoacıların bir tavrıdır. Nitekim Cicero aynı düşünceyi Stoacı bir karaktere *Fin.* 3.65'te de söylettirir:

Kimse salt yalnızlık içinde yaşamak istemez, sonsuz hazlarla dolu olsa bile; açıkça anlaşılıyor ki, biz insanlar arasında bir bağ, bir araya geliş ve doğal bir topluluk olsun diye doğmuşuz.³¹

26 *Pol.* 3.1276a. Karş. Stevens 108.

27 Bkz. Coleman 187-188; Kanat 272.

28 *Pol.* 3.1279a17-21. Bkz. Barker 309; Balot 260; Kanat 337.

29 Bkz. *Pol.* 1.1253a; 3.1278b; *EE* 9.9.3.

30 Bkz. Samons 275. Yazara göre (276) Atinalı bireyler siyasi haklarını korumak için değil, ortak bir savunma ve kültür devamı için birleşmiş birey gruplarına katılıyordu. Miller'in da (30-31) vurguladığı gibi, Aristoteles *Pol.* 1.1253a'da insanın bir arıdan ya da bir sürü hayvanından daha fazla πολιτικὸν ζῷον olduğunu söyleyerek bir kıyas yapmıştır, bu Aristoteles'in insan dışındaki canlılara da πολιτικὸν ζῷον dediğinin bir kanıtıdır.

31 *Fin.* 3.65: "quodque nemo in summa solitudine vitam agere velit ne cum infinita quidem voluptatum abundantia, facile intellegitur nos ad coniunctionem congregationemque hominum et ad naturalem communitatem esse natos." Karş. *ib.* 4.4.

Burada geçen *naturalis communitas* (doğal topluluk) kavramı, aynı metnin devamında, tıpkı *Rep.* 1.39'daki *utilitatis communio* (yararda ortaklık) kavramında olduğu gibi bir tür topluma yarar sağlama fikrine bağlanır, insanı buna zorlayansa, Cicero'ya göre yine doğadır:

Doğa bizi olabildiğince çok insana iyilik yapmayı istemeye zorluyor.³²

Burada açıkça doğanın insanı sosyal yükümlülükle dünyaya getirdiği düşüncesi savunulur. Buna göre ideal insan yani bilge toplum yaşamında yer alacak, evlenecek ve çocuk dünyaya getirecektir.³³ İş yapacak, toplumsal birlikteliğin güçlenmesini mümkün kılacaktır. Nitekim Stoacı Panaetius'a göre, doğa akıl yoluyla insanı diğer insanlara bağlar,³⁴ böylece konuşmada olduğu kadar yaşamın her alanında ortak bir bağ oluşmuş olur, onları cemiyetlere ve festivallere katılmaya ve oralarda rol üstlenmeye çağırır.³⁵ İnsan yalnız yaşamamalıdır.³⁶ Bu çağrı Cicero'nun *Off.*'unda (1.22), Platon ile Stoacıların uzlaştığı bir fikir olarak yankı bulur:

Ancak Platon'un müthiş bir şekilde yazdığı gibi,³⁷ sadece kendimiz için doğmadık, aynı zamanda vatanımız bir parçamıza, dostlarımız da diğer parçamıza sahip çıkar. Dahası, Stoacıların inandığı gibi, yeryüzünde meydana gelen her şey insanlığın kullanımı için yaratılmıştır ve insanlar bizzat insanlar için, birbirlerine faydalı olabilsinler diye doğmuştur. Neticede bu meselede doğayı rehberimiz olarak izlemeli,

32 *Fin.* 3.65: "Impellimur autem natura ut prodesse velimus quam plurimis" Baraz'a göre (214) Cicero burada *adiumentum* ya da *adiuvare*'den türemiş herhangi bir kelime yerine bilinçli olarak *prosum* fiilini kullanır. Bunun nedeni *Prosum* fiilinin etken olarak birisine ya da bir şeye yarar sağlama, onun lehine çalışma anlamını taşımasıdır. Dolayısıyla bir insanın başka bir insana geçici ve az yardımından ziyade, bizzat iyilik yapması hedef olarak gösterilmiş olur.

33 Karş. *D. L.* 7.131; Vernon 276-277; 284.

34 Karş. *M. Ant.* 9.9; 12.30; *Sen. Ep.* 95.52.

35 Vernon 284-285.

36 Zeller 294. Bu yalnızlığın tümüyle bastırıldığı bir çağrı değildir, Seneca'ya göre insan yalnızlık (*solitudo*) ile toplumsal oluşunu (*frequentia*) bir potada eritmelidir: *Dial.* 9.17.3; *id.*, *Ep.* 9.5: "bilge kendisine öyle yeter ki, yapabilirse de, arkadaşsız kalmayı istemez." (*ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit*)

37 Buradaki yaklaşım Platon'un bir mektubundan (9 358a) alınmıştır.

yükümlülüklerin karşılıklı değişimiyle müşterek yararları gözetmeli, uzmanlık, iş ve yetenek sergileyip başkalarınınkinden yararlanarak insanların diğer insanlarla olan bağını güçlendirmeliyiz.³⁸

Stoa felsefesinde doğanın insanları bir araya getirip birbirine mecbur kıldığı fikri aynı zamanda evrendeki işleyişi, “en yüce iyi” (summum bonum) dedikleri uyum (ὁμολογία, convenientia)³⁹ ile açıklayıp insanı ve diğer her şeyi, tıpkı bedendeki organlar gibi, birbiriyle uyum halinde olmadıkça kendini tamamlayamayacak unsurlar olarak görme fikrine bağlanır. Bu uyuma göre yaşayanlar, Tanrı'yla eşitlenen kutsal yasayı⁴⁰ yerine getirmiş olur.⁴¹ Cicero aynı düşünce çerçevesinde, *Leg'de*⁴² Atticus'un ağzından adaletin ve dolayısıyla yasaların kaynağı olarak doğayı gösterir.⁴³ Cicero yasayı insanlara neyi yapmaları ve neyi yapmamaları gerektiğini söyleyen “doğada yerleşik bulunan en üst akıl” (ratio summa insita in natura) olarak tanımlar; dahası, aynı yasanın doğruyu yapmayı buyurup yanlıştan uzaklaştırma gücüne sahip olan bir sağduyu (prudentia)⁴⁴ olduğunu

38 *Off.* 1.22: “Sed quoniam, ut praeclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus ortusque nostri partem patria vindicat, partem amici, atque, ut placet Stoicis, quae in terris gignantur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possent, in hoc naturam debemus ducem sequi, communes utilitates in medium adferre, mutatione officiorum, dando accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem.”

39 *Fin.* 3.6.21.

40 *Nat.* 1.14.36; *Lact. Inst. Div.* 1.5.20.

41 *Stob.* 2.7.6e.

42 *Leg.* 1.13.

43 Cicero'nun yasa anlayışıyla ilgili olarak genelde iki görüş öne çıkar, ancak son dönemde üçüncü bir görüş de ortaya çıkmıştır. Asmis'in yetkin çalışmasından (1-33) hareketle özetlersek: 1) Cicero, Platoncu düşüncenin de etkisiyle insan yapımı olan toplum yasalarını doğa yasalarının birer taklidi olarak görür. 2) Cicero'ya göre toplum yasaları doğa yasalarının somutlaşmış halidir. 3) İlkın Girardet'nin savunduğu üzere, Cicero toplum yasalarını doğa yasalarıyla kimliklendirir. Yazara göre Cicero'nun yasalarını doğal kılan, bilgelerin doğasından (karakterinden) doğmuş olmalarıdır.

44 Cicero'ya göre koşulları anlayabilme ve her koşulda uygun bir tavır takınabilme yeteneği olarak karşımıza çıkan *prudentia* iyi bir devlet adamının temel niteliğidir. Bu anlamda Aristoteles'in kullandığı “kavrayış, anlayış, pratik bilgi” anlamlarındaki φρόνησις erdeminin Latincedeki karşılığıdır. Zetzel'in de bildirdiği gibi (xxxix) *prudentia* buradaki pratiğe dönük anlamıyla, Yunancadaki σοφία'nın Latincedeki karşılığı olup teorik bir bilgiye denk düşen *sapientia*'dan ayrılır.